

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

О. К. КАНЕНБЕРГ-САНДУЛ

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ СТОСОВНО НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ У XVIII – XIX СТ.: ЕТАПИ, ЗМІСТ, ПРАВОВЕ ОФОРМЛЕННЯ

Розглянута концепція зміни національної політики Російської імперії щодо правового статусу німецьких колоністів. Проаналізовані положення законів про переселенців, зроблено порівняльний аналіз прав та привілеїв німецьких колоністів у період XVIII – XIX ст. та визначені причини і наслідки трансформації державної політики щодо колоністів .

Ключові слова: *правове становище німецьких колоністів, права та привілеї німецьких колоністів, релігійна політика, меноніти.*

Каненберг-Сандул О. К. Еволюция политики российского правительства относительно немецких колонистов в XVIII– XIX ст.: этапы, содержание, правовое оформление

Рассмотрены изменения национальной политики Российской империи относительно правового статуса немецких колонистов. Проанализированы положения законов про переселенцев, сделан сравнительный анализ прав и привилегий немецких колонистов в период XVIII – XIX ст., а так же причины и последствия трансформации государственной политики в отношении колонистов.

© **КАНЕНБЕРГ-САНДУЛ Оксана Костянтинівна** – аспірантка кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ключевые слова: правовое положение немецких колонистов, права и привелегии колонистов, религиозная политика, менониты.

Kanenberg-Sandul Oksana. The evolution of the Russian government politics towards German colonists during the XVIII - XIX century: stages, content, legal regulation

The article deals with the changes of the Russian Empire national policy on the legal status of German colonists during the XVIII - XIX century. As a result of analysis, the following conclusions were obtained. Legal provisions about immigrants are analysed, the comparative analysis of the rights and privileges of the German colonists during XVIII - XIX century and also the causes and consequences of the transformation of the state policy towards the colonists.

Keywords: legal position of the German colonists, the rights and privileges of the colonists, religious policy, the Mennonites.

Національне питання тривалий час являлося ключовим у Російській імперії, і було тісно пов'язано з процесами внутріполітичного та зовнішньополітичного розвитку цієї держави. В цьому немає нічого дивного, адже сама імперія являла собою багатонаціональну країну до складу якої входили представники різних народів та етносів. Входження це не завжди відбувалося на добровільній основі, частина представників цих народностей проживали на землях, що входили до складу інших держав, між окремими народностями продовжували зберігатися тривалі, історично обумовлені, протиріччя. За таких умов, національне питання ставало для російської монархії одним з ключових факторів, що визначав характер і напрямок розвитку імперії Романових. В свою чергу, знаходячись в центрі уваги російського політикуму та суспільства, це питання досить часто ставало розмінною картою при проведенні реформ, вирішені зовнішньополітичних проблем тощо. Яскравим прикладом цього стала еволюція державної політики по відношенню до німецьких колоністів, які проживали в Російській імперії, зокрема на Півдні України. Відповідно, завданням статі є окреслення основних етапів політики російського уряду стосовно німецьких колоністів та її законодавчого оформлення у XVIII – XIX ст.

Перший етап урядової політики стосовно німецьких колоністів може бути хронологічно окреслений у рамках XVIII - першої половини XIX ст. Це був т.зв. «медовий місяць» у відносинах між росій-

ською владою та переселенцями. Характерними рисами цього періоду стають:

А. Організаційні заходи з боку російської держави спрямовані на переселення до Росії вихідців з німецьких держав. Сюди слід віднести, перш за все, дипломатичні заходи спрямовані на отримання дозволів від урядів німецьких держав на організацію переселення великих груп людей, допомога в оформленні відповідних супровідних документів, забезпечення комунікації між представниками переселенців та російським урядом тощо. Російським дипломатичним установам було надано вказівку всіляко сприяти бажачучи переселитися до Росії, надавати кошти необхідні для переселення, проводити агітацію серед місцевого населення. Так, показовою в цьому відношенні є історія появи на українських землях переселенців-менонітів, яким була надана допомога для переїзду генерал-губернатором Григорієм Потьомкіним та російським чиновником Георгом фон Траппе¹.

Б. Надання належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення колоністам, яке б дозволило сприятливі умови переселенцям на новому місці і допомогло уникнути серйозних труднощів при облаштуванні на новому місці. В першу чергу мова йшла про землезабезпечення, оскільки однією з головних причин переселення виступало саме відсутність вільних земель у місці постійного проживання колонізаторів. Згідно указу 1784 року² урядом було зарезервовано для майбутніх колоністів значні земельні наділи, зокрема в межах Катеринославської губернії передавалося більш ніж 52 тисячі десятин землі, у Херсонській губернії – 253 тис. дес. зем., у Таврійській губернії – 214 тис. дес. Зем³. Кожній родині гарантувалося отримання 30 десятин земельного наділу, а на теренах Новоросійського краю ця норма була збільшена до 60 десятин⁴. Ведучи мову про масштабні роздачі земельних наділів, слід врахувати, що внутрішнім колоністам держава виділяла набагато менші ділянки землі. Так, родинам болгар та греків, які не отримали статус іноземних колоністів, було виділено 12 десятин землі на родину замість 60-ти⁵. Також слід підкреслити, що при вирішенні земельного питання німецькі колоністи досить часто опинялися у більш привілейованому становищі серед інших іноземців. Наприклад, згідно договору представникам Марієнвердського братства їм надавалося «по 65 десятин на родину незалежно від кількості душ у сім'ї»⁶.

Уряд не обмежувався лише наданням земельних наділів, а й брав на себе фінансово-матеріальне забезпечення переселенців на першому етапі його облаштування, що було сталою практикою у тогочасній Європі⁷. Імігрантам видавалися кормові з дня прибуття до Російської імперії по 10 коп. дорослим і по 6 коп. дітям, а з дня прибуття на місце до першого власного врожаю від 5 до 10 коп. кожній особі. На будівництво житла, купівлю худоби і обзаведення господарством кожній родині виділялося до 300 руб. Загалом, витрати російської держави на облаштування колоністів, за підрахунками до революційних дослідників становили майже 2,5 млн. карбованців⁸. Аналіз розмірів цих витрат в контексті походження переселенців, дозволяє говорити, що держава віддавала перевагу саме німецьким колоністам, виділяючи на їх влаштування значно більші кошти, ніж на інших іноземців. Так, за підрахунками О. Турчиновича, видатки на утримання з державного бюджету однієї німецької родини коливалися від 700 до 1000 карбованців, натомість родини болгарських колоністів отримували маже вдвічі менше – від 400 до 500 карбованців⁹.

В. Надання переселенцям права самостійно вирішувати питання організації внутрішнього життя колоній, їх соціально-економічного, культурного та релігійного розвитку. Хоча держава і не відмовлялася від звичної для себе практики адміністративного контролю, водночас у порівнянні з іншими системами самоврядування, німецькі колонії, що виникли в Південній Україні зберігали значну внутрішню самостійність. В Маніфесті Катерини II від 22 липня 1793 р. наголошувалось, що «колоністам, які поселяться окремими колоніями та містечками, буде належати вся внутрішня юрисдикція, а Наші керівники у внутрішніх справах ніякої участі брати не будуть»¹⁰. Колоністам надавалася можливість самостійно розробити і подати на затвердження бажану для них модель системи самоврядування визначивши структуру органів самоуправління, порядок їх формування, основні повноваження тощо. Подібна лояльність пояснюється тим, що «на початок переселення колоністів в Росію німецькі сільські общини вже набули рис державного інституту, мали сталу складну внутрішню структуру, яка включала в себе різноманітні адміністративні посади»¹¹. За таких умов, спроба насадити звичні для російської держави моделі управління, які передбачали широке втручання у внут-

рішні справи сільської громади, могли мати негативні наслідки і зрештою зменшити потік переселенців.

Г. Закріплення у законодавстві високого привілейованого статусу колоністів, надання їм прав і свобод відмінних від російських підданих насамперед у сфері релігії та культури. З метою залучення колоністів у Маніфесті Катерини II 1763 року іноземцям гарантувалося надання різноманітних прав і свобод, а також звільнення від ряду обов'язкових для російських підданих повинностей. Насамперед, мова йшла про: релігійні права та свободи, що включали право вільно сповідувати свою релігію, будувати церковні споруди, відправляти богослужіння за своїми обрядами та соціально-економічні привілеї – звільнення на певний період від сплати податків і виконання обов'язкових повинностей тощо¹². Крім того, передбачалася можливість звернення до царського уряду з проханням про розширення обсягу цих прав і надання додаткових привілеїв. Як показує аналіз тогочасних документів, держава загалом лояльно ставилася до звернень з боку німецьких колоністів та йшов на зустріч їхнім вимогам. Так, у «Височайшій грамоті Менонітам», яка була видана російським імператором Павлом I у 1800 році, колоністи крім загальних прав, також отримували право на вільне здійснення окремих видів господарської діяльності, а також, що було вельми важливо для цієї релігійної групи, звільнялися від обов'язкової військової та цивільної служби¹³.

Таким чином, перший етап державної політики стосовно переселенців-колоністів, зокрема німецького походження, загалом базувався на принципі максимального сприяння, що знайшло своє відображення, як у нормативно-правових актах, так і організаційно-розпорядчих діях російської влади.

Причинами подібного лояльного ставлення слід визнати, перш за все, дефіцит вільних робочих рук та прагнення швидко заселити приєднані землі з метою їх подальшої експлуатації. Як справедливо зауважує дореволюційний дослідник колонізаційного руху А.Клаус: «Усі набуті величезні степові простори планувалося оживити осілим землеробським населенням, зробивши ці придбання вигідними, корисними, безпечними ... Однак для здійснення цього не було у нас ані людей взагалі, ані надійних колонізаторів.. І тут полягають причини колонізації з закордону»¹⁴. Звісно, в сучасних дослідженнях вказуються і на інші фактори (військовий, зовнішньополітичний,

національний), які також мали місце при визначенні характеру колонізаційної політики Російської імперії у вказаний період, але саме необхідність швидкого перетворення малозаселених родючих земель на розвинений аграрний регіон, виходила в цей період на перше місце.

Однак, вже в першій чверті XIX ст. політика сприяння колоністам починає поступово згортатися, натомість основним завданням стає посилення державного контролю за колоністами, та зрівняння їх у правовому статусі з іншими групами населення. Причиною відходу від режиму найбільшого сприяння колоністам слід вважати, перш за все, виконання на першому етапі поставлених завдань щодо колонізації вільних земельних ресурсів та наростання соціального конфлікту в умовах швидкого обезземелення російського селянства. У доповіді Міністра внутрішніх справ В.П.Кочубея зазначалося: «Імператриця Катерина II зважилася на виклик іноземців, бажаючи заселити порожні степи. Але коли зростання кількості народу у внутрішніх губерніях і тіснота вимагають розселення своїх підданих, а земель зручних до колонізації в південному краї залишається не так багато, то слід обмежити кількість іноземних переселенців»¹⁵.

Перш за все, були проведені заходи спрямовані на регулювання міграційного потоку, з метою зменшення кількості іноземних колоністів з однієї сторони, та водночас підвищення їх якості. На попередніх етапі російський уряд стикнувся з проблемою невідповідності рівня підготовки переселенців тим завданням, які висувала перед ними держава – прибували « колоністи, які не тримали в руках сохи, які не принесли з собою ані робочих навичок, ані капіталу»¹⁶. Наслідком цього стала низька продуктивність окремих колоній, а також підвищення видатків на їх утримання. Так, за результатами обстеження новоросійських колоній початку XIX ст. виявлено, що частина господарств знаходиться в занедбаному стані. Спроби ввести нові методики господарювання провалюються внаслідок нерозуміння або небажання («лінощі») колоністів. Натомість, «при падеже скота или недороде хлеба, сии празднолюбцы надеются на помощь от Коронь»¹⁷. За таких умов, уряд у 1804 році надає право на переселення виключно особам «гарної поведінки ... сімейним та заможним колоністам, які зможуть засвідчити наявність у них капіталу та майна вартістю 300 карбованців». Одночасно, закріплювалася річна квота переселенців з Німеччини – «не більш 200 родин»¹⁸.

Подальше обмеження щодо порядку прийому іноземців відбулося у 1810 р., коли було припинено виплату фінансової допомоги для переселення. За підрахунками урядовців, коштів які в попередні роки виділися на переїзд та утримання однієї німецької родини вистачило б для фінансування переселення з внутрішніх регіонів 50 родин російських селян¹⁹. Вищезазначені заходи не дали повного ефекту, оскільки в умовах військового протистояння в Європі, розорення господарств, політичних переслідувань кількість бажаючих переселитися на нові землі все одно залишалось доволі високою. Проведений Кабузаном В.М. аналіз статистичних даних ревізій (переписів населення) першої чверті XIX ст. переконливо доводить, що у зазначений період продовжувала зберігатися тенденція зростання кількості переселенців-іноземців²⁰.

За таких умов, російська держава вдалася до більш жорстких форм контролю за переселенцями і указом 1819 р. було заборонено іноземним колоністам переселятися в Росію на казенні землі²¹. Закон не встановлював абсолютної заборони на переселення, оскільки зберігалася можливість для переселення на поміщицькі землі, та й сам імператор міг видати спеціальний дозвіл на переселення в разі необхідності, що неодноразово траплялося в наступні роки²².

Одночасно з процесом обмеження притоку нових колоністів російський уряд почав проводити політику спрямовану на інтеграцію німецьких колоністів в російське суспільство, їх поступове злиття з іншими групами населення Російської імперії. Саме в зазначений період в середовищі російської політичної еліти починає формуватися точка зору, що відособлення колоністів, збереження їх окремого статусу може викликати в майбутньому проблему забезпечення їх лояльності. Відомі публіцисти Ю. Самарін, К.Аксаков, М.Катков гостро критикували владу за проведення державної політики в результаті якої «німці, меноніти, болгари виокремилися завдяки наданому статусу» і попереджали, що у випадку конфлікту з Німеччиною «внутрішні німці будуть діяти в інтересах своєї етнічної Батьківщини»²³. Ці настрої співпали з проведенням російською владою серії реформ, які повинні були здійснити уніфікацію правового статусу та системи управління населенням. Як наслідок, колишні права та привілеї надані німецьким колоністам вступали в суперечність з загальною логікою реформ, що проводила центральна влада.

В економічній сфері політика уніфікації правового статусу з однієї сторони розширювала економічні права і свободи, ліквідовувала штучні кордони, які перешкождали втягненню іноземців в єдиний економічний простір. З іншої сторони, це обернулося втратою раніше наданих привілеїв, насамперед у податковій сфері. В уряді неодноразово наголошували, що скарбниця втрачає значні кошти через податкові пільги колоністам і прагнули розширити джерело надходжень до бюджету. Так, в 1862-1863 рр. були скасовані окремі податкові пільги для менонітських колоній, а також підвищені податки з німецьких колоністів Новоросії та Бессарабії²⁴.

Ще більш значні зміни відбулися внаслідок проведенням Олександром II серії «великих реформ», та їх поширення всі верстви населення, в тому числі і на іноземних колоністів. Спеціальна створена при уряді комісія розробила ряд нормативно-правових актів, які регулювали процедуру поширення на колоністів нових правових норм. Відповідно до ст. 2 «Правил щодо облаштування поселення власників, які знаходяться на казенних землях» від 4 червня 1871 року, німецькі колоністи-селяни у правовому статусі зрівнювалися з російськими селянами та набували ідентичних прав та обов'язків. Для колоністів це означало, що вони повинні будуть виплачувати усі державні податки, а також нести як земські, так і інші, передбачені законодавством грошові і натуральні повинності. Частково обмежувалися земельні права колоністів, оскільки якщо наділи, надані їм при колонізації, не були використанні у сільськогосподарському виробництві або перевищували земельну норму, то вони могли бути відібрані державою²⁵.

Були урізані права колоністів в сфері самоуправління, оскільки згідно «Правил..» ліквідовувалася особлива система управління колоніями: переставали існувати органи опіки колоніями, колоністи в шестимісячний термін повинні були передаватися у відання загальних державних установ. Замість традиційних для колоністів національних органів самоврядування повинні були впроваджуватися загальноросійські сільські та волосні установи. Мовою офіційного діловодства ставала російська²⁶. Також слід зазначити, що відповідно до відповідно до «Положення» 1861 року, а також ряду нормативно-правових актів, які з'явилися в 60-70-х рр. XIX ст. центральні та місцеві органи влади отримували значні повноваження у сфері контролю за діяльністю сільських органів самоврядування, мали право втручатися в їх

роботу, впливати на кадрові призначення тощо²⁷. Для багатьох німецьких колоністів, насамперед для менонітів, посилення контролю за їх внутрішнім життям зі сторони світської влади йшло всупереч їх релігійним переконанням, і викликало негативну реакцію.

Реформи зачепили і освітньо-мовне питання. Політика русифікації, що активно проводилася центральною владою в прибалтійських губерніях, практично не зачепила життя в німецьких колоніях Півдня України, тож до 1862 року основною мовою викладання в школах виступала німецька. Внаслідок цього, масовим було явище незнання колоністами російської мови, при збереженні рідних діалектів²⁸. Однак реформи 60-х рр. XIX ст. поклали край мовній ізоляції колоністів і змусили їх перейти на навчання російською мовою – переважна більшість предметів у школах починає викладатися виключено російською мовою, і лише такі дисципліни як Закон Божий та історія релігії продовжували опановуватися рідною, німецькою, мовою²⁹. Звісно, що цілком об'єктивні вимоги влади щодо оволодіння державною мовою не були радісно зустрінуті частиною колоністів, які бачили в цьому чергове адміністративне втручання в їх внутрішні питання та порушенням наданих їм привілеїв.

Однак найбільш гостро постало питання про звільнення колоністів від військової повинності. Згідно планів проведення військової реформи передбачалося перейти від рекрутського набору до загальної військової повинності. Комісія яка розробляла проект «Статуту військової повинності» не передбачила жодних пільг іноземним колоністам Півдня України при проходженні військової служби, окрім менонітів, яким, відповідно до ст. II глави VI Статуту, визначалося проходити альтернативну службу у госпіталях чи в майстернях військового відомства³⁰. Це рішення викликало доволі серйозний протест серед колоністів, насамперед менонітів, позаяк служба в армії розходилася з їхніми релігійними переконаннями та суперечили первинним умовам переселення до Росії. На бажачучи служити в армії колоністи переїжджали на нові малозаселені території Сибіру або взагалі покидали країну. За підрахунками дослідників з 1871 по 1880 р. країну покинули 15 тисяч менонітів, або 3/4 представників цієї конфесії³¹. Подібний відтік людських ресурсів змусив владу піти на часткові поступки, насамперед представникам менонітів. В квітні 1874р. була досягнута згода, що меноніти відбуватимуть військову

повинність у «лісових» та «пожежних» командах, а також матимуть право об'єднуватися в особливі групи для проведення своєї релігійних зборів та обрядів³². Інші релігійні групи німецьких колоністів подібних пільг не отримали і змушені були відбувати обов'язкову повинність.

Найменшими виявились зміни в конфесійній політиці держави щодо протестантизму, який був поширений в середовищі німецьких колоністів. З одного боку це пояснювалось тим, що держава та православна церков не вважали протестантизм серйозним суперником, а навпаки вбачали його союзником у боротьбі з римо-католицькою церквою. З іншого, зважали на той факт, що саме релігійні конфлікти були однією з причин міграційна російські землі. Внаслідок цього, в законодавчих актах середини XIX ст. значна увага приділялася закріпленню правового статусу протестантських вірувань, їх охорони від посягань зі сторони представників інших конфесій. Проведені дослідження переконливо доводять, що в цей період протестанти, насамперед лютерани, займали привілейоване становище в середовищі неправославних християн³³. Водночас, державою були зроблені певні кроки спрямовані на забезпечення централізації управління та посилення державного контролю за церковним життям. Важливими кроками у цьому напрямку стали:

- утворення в 1810 році Головного управління духовних справ іноземних віросповідань (протягом XIX ст. декілька разів перепідпорядковувалося різним міністерствам та змінювало свою назву) який став вищою адміністративною установою, що контролювала та керувала всім духовенством і прихожанами

- затвердження у 1832 році «Статуту Євангелістсько-лютеранської церкви», в якому, зокрема передбачався контроль представників влади за обранням протестантських пасторів, впроваджував вимогу до священнослужителів на володіння російською мовою та її використання у процесі богослужіння, забороняв приймати до своєї конфесії осіб православного віросповідання тощо³⁴.

Таким чином, в ході другого етапу відбулося обмеження колонізаційного руху на територію Російської імперії, встановлений більш жорсткий контроль за переселенцями, а в 60-х – 70-х р. XIX ст. проведені реформи призвели до часткової ліквідації отриманих раніше прав та привілеїв. Ця політика не була результатом упередженого

ставлення дон німецьких колоністів, а являлась результатом прагнення російського уряду до уніфікації правового статусу населення, системи управління, соціально-економічних відносин. Водночас вона виявила ряд болісних проблем, пов'язаних з прагненням колоністів зберегти основи свого укладу та надані їм права і привілеї.

1. *Эпп Д.Г., Бергман Г.А.* К вопросу о происхождении меннонитов. Петербург: Издание Г.А.Б., 1915. 34 с. 2. *Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание I. Т. XXII.* Санкт-Пб, 1830. №16654. 3. *Хижняк А.А.* Запорізька область. Географічні нариси. Запоріжжя, 1959. С. 21. 4. ПСЗРИ. Собрание 2. Т. VI. Санкт-Петербург, 1832. № 4616. 5. *Носкова И.А.* Внутренняя миграция болгарского населения Крыма во второй половине XIX века и образование новых дочерних поселений // *Культура народов Причерноморья.* 2000. № 14. С. 77. 6. *Клаус А.А.* Наши колонии опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Санкт – Петербург, 1869. С. 116. 7. *Черказьянова И.В.* К 250-летию манифеста Императрицы Екатерины Второй о приглашении инострнних колонистов в Россию. URL: http://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-248-7/978-5-88431-248-7_01.pdf 8. *Турчинович О.* История сельского хозяйства России от времен исторических до 1850 года. Санкт –Петербург, 1854 г. С. 86. 9. Там само. 10. Там само. 11. *Лебедева (Бахмутская) О.В.* Община немецких-колонистов и российское государство в XVIII-XIX вв. : эволюция взаимоотношений (на примере колоний Северо-Запада). // *Российское государство, общество и этнические немцы: основные этапы и характер взаимоотношений (XVIII-XXI вв.): материалы XI международной научной конференции.* 2006. С. 62. 12. ПСЗРИ. – Собрание 2. Т. XVI. Санкт-Петербург., 1841. № 11880. 13. ПСЗРИ. Собрание I. Т. XXVI. Санкт-Петербург, 1830. № 19546. 14. *Клаус А.А.* Цит. работа. С. 7. 15. ПСЗРИ. Собрание I. Т. XXVIII. Санкт-Петербург, 1830. №21163. 16. *Турчинович О.* Цит. работа. С. 82. 17. *Немцы в истории России: Документы высших органов власти и военного командования. 1652-1917 / сост. В.Ф. Дизендорф.* Москва, 2006. С. 136-138. 18. ПСЗРИ. Собрание I. Т. XXVIII. Санкт-Петербург, 1830. №21163. 19. *Немцы в истории России: Документы высших органов власти и военного командования. 1652-1917 / сост. В.Ф. Дизендорф.* С. 167. 20. *Кабузан В. М.* Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII - первой половине XIX века (1719-1858). Москва: издательство «Наука», 1976. С. 270. 21. *Немцы в истории России: Документы высших органов власти и военного командования. 1652-1917 / сост. В.Ф. Дизендорф.* С. 199. 22. *Кулинич І.М.* Німецькі колонії на Україні (60-ті роки XVIII ст.-1917р.). // *Український історичний журнал.* 1990. №9. С.21. 23. *Венгер Н.* Меннониты и власть в конфликте 1860–1870-х гг.: прос и cons реформ унификации // *Гражданская идентичность и внутренний мир российских немцев в годы Великой Отечественной войны и в исторической памяти потомков : материалы XIII международной научной конференции.*

Москва, 21–23 октября 2010 г. – С. 455-458. **24.** ПСЗРИ. Собрание II. Т. XXXVI. Санкт-Петербург, 1862. №37062. **25.** ПСЗРИ. Собрание II. Т. XLVI. Санкт-Петербург, 1871. №49705. **26.** *Петровська Н.В.* Сільське самоврядування на землях Лівобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2009. – 20 с. **27.** *Бугай Н.Ф., Чеботарева В.Г.* Страницы истории немецкого крестьянства России // *NB: Исторические исследования.* 2013. № 1. С.70-128. **28.** ПСЗРИ. – Собрание 2. Т. XVI. Санкт-Петербург, 1841. № 11880. **29.** *Wiebe J.* Ein deutsches Dorf an der Wolga, dass es nicht mehr gibt // *Mennoniten in Mittelasien.* Steinhagen, 2010. S. 197. **30.** *Нелипович С.Г.* Военная повинность в России и иностранные колонисты // *Военно-исторический журнал.* 2003. №2. С.40. **31.** *Причерноморские немцы: Их вклад в развитие г. Одессы и региона 1803-1917 гг.* Одесса: Астро-Принт, 1999. С. 35. **32.** ПСЗРИ. Собрание II. Т. L. Санкт-Петербург, 1875. №54568. **33.** *Лиценбергер О.* Немцы-католики и правовое положение Римско-католической церкви в России в конце XIX - начале XX в. // *Немцы в России: социально-экономическое и духовное развитие (1871-1941 гг.).* – М., 2002. – С. 256-269; *Машковцев А. А.* Конфессиональная политика государства в отношении католиков и протестантов Среднего Поволжья и Приуралья во второй половине XIX - начале XX века. Киров, 2015. 380 с. **34.** *Ткаченко П.Г.* Государственно-правовое регулирование Евангелическо-лютеранской и Реформатской церковью в Российской империи в XIX - начале XX вв. // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.* 2011. № 5-4. С. 183-185.

Kanenberg-Sandul Oksana. The evolution of the Russian government politics towards German colonists during the XVIII - XIX century: stages, content, legal regulation

The article deals with the changes of the Russian Empire national policy on the legal status of German colonists during the XVIII - XIX century. As a result of analysis, the following conclusions were obtained.

Policy of the Russian state against German colonists can be divided into two stages.

The first stage dates from the mid XVIII - the beginning of XIX century and it is characterized by the loyal attitude of the Russian authorities in relation to the immigrants. The need for the settlement of vacant agricultural land in the southern regions of the Russian Empire demanded to attract more human resources. The existing system of serfdom and low productivity of Russian farms led to the invitation of foreign colonists, primarily from the German states.

To attract colonists the state was developed the system of measures which were to facilitate the transfer and settlement on the new lands. The state bodies were created in order to work with immigrants, Russian diplomats campaigned abroad and helped to draw up the necessary documents. The state allotted money and material resources required to move to Russia.

Wishing to increase the interest in moving to Russia the government reserved legislatively for the colonists a significant volume of the rights and privileges which are not used by the internally immigrants. First and foremost, it is about the size of a large allotment of land, the right not to pay taxes for a certain period, the right to receive subsidies from the state, the right to engage in various economic activities, the right to independently decide the colony's life. Moreover, knowing about one of the causes of migration were religious conflicts, the Russian government gave the colonists right to freely practice their religion and build their temples. The colonists were exempted from military service, which was extremely important for a large part of German immigrants who belonged to the Mennonite. The fundamental rights and privileges have been recorded at the highest legal acts signed by Russian emperors in Manifesto (1763), literacy Mennonite (1800), Decree (1804).

The second stage of the state policy towards the colonists begins with the 20-ies, XIX century. By this time, a significant portion of vacant land was already inhabited, and the state is now less in need of a large number of colonists. As a consequence, in the legislation acts spells out the greater requirements for colonists (a profession, money, etc.), set the maximum number of colonists, and the funds for their maintenance is greatly reduced.

With respect to the colonists and members of their families, the state began a policy of limiting the rights previously granted by. In the new conditions, these privileges are no longer needed the state, their performance led to significant waste and caused discontent among Russian citizens. The course is to unify the legal status of the colonists, its equalizing with the legal status of indigenous people of the Russian Empire led to the restriction of the right to self-government in the German colonies, the loss of the rights of land ownership, limiting the use of German in the field of education and office work.

Significant repercussions caused the abolition of exemption from military service of the colonists, which led to a mass migration of Mennonite Germans in other countries.

So, reforms in the mid XIX century showed that the colonists fulfilled the task set by the state and the need to maintain their position stopped to exist